

Д-р Бистра Николова*

МЕТОДИКА ЗА ОЦЕНКА НА СИСТЕМАТА ЗА ВЪТРЕШЕН ФИНАНСОВ КОНТРОЛ (за целите на данъчноконтролната практика)

Разгледана е възможността за прилагане на методическия инструментариум за оценка на системата за вътрешен финансов контрол, която е част от оценката на одиторския риск. Във връзка с това е изведена и адаптирана методика за оценка на системата за вътрешен финансов контрол в предприятията при извършване на данъчни ревизии (на етапа на подготовката и планирането им) като средство за повишаване на тяхната ефективност. Посочени са и най-важните особености на вътрешния контрол в малките предприятия.¹

JEL: M42; H29

Система за вътрешен финансов контрол в организациите се изгражда поради осъзнатата необходимост от страна на собственика, органите на управление и ръководството в организациите и/или поради изискване на нормативен акт. Следователно такава система съществува във всяко предприятие (голямо или малко, частно или с държавно участие), тъй като вътрешният контрол е свойствен на управлението на организациите. Разбира се, този контрол не е развит в една и съща степен в отделните предприятия - там, където съществува нормативен регламент за установяването на система за вътрешен финансов контрол, той е много по-добре развит и е лесно разпознаваем.

Необходимостта от оценка на системата за вътрешен финансов контрол в организациите (предприятията) възниква по две основни причини: когато ръководството се стреми да усъвършенства управленските процеси в предприятието и когато външни финансовоконтролни органи, проверявайки конкретно предприятие, търсят начини за повишаване ефективността на контрола.

Най-често такава оценка извършват одиторите, тъй като тя е изискуема според приложимите одиторски стандарти (за независим одит, одит от Сметната палата, одит в публичния сектор) и е част от анализа на одиторския риск. *Тази оценка може да бъде ползвана и в данъчния контрол като средство за повишаване на неговата ефективност.*

---

* ИУ – Варна, катедра „Счетоводна отчетност“, bistra_nikolova@ue-varna.bg

¹ Bistra Nikolova, PhD METHODOLOGY FOR ASSESSMENT OF THE INTERNAL FINANCIAL CONTROL SYSTEM (for the purpose of tax control practices). *Summary:* The article studies the opportunity to apply a methodological assessment instrument for the internal financial control system, as a part of the audit risk assessment – for tax control purposes (such an assessment has not been applied in this sphere yet). In this regard an assessment methodology for the internal financial control system in the businesses has been outlined and adopted for tax control purposes in case of tax audits (at the preparation and planning stage) as a tool to increase their efficiency. The key characteristics of the internal control system in small-scale enterprises have been derived and investigated.

В специализираната литература се посочва, че оценката на системата за вътрешен контрол е много важна за одита. Ако одиторът може до голяма степен да се довери на тази система, той би извършвал по-малко контролни процедури (като брой и/или като сложност), защото намалява вероятността за допускане на грешки в счетоводните документи: „Ако одиторът се увери, че системата на вътрешния контрол функционира, от това следва, че рискът от грешки в счетоводните документи е по-малък. Затова е много важно одиторът да установи наличието на система за вътрешен контрол и да направи проверка дали тази система работи ефективно.”²

Аналогичен извод може да се направи и за данъчния контрол - с оглед съкращаване на усилията и ресурсите при неговата реализация (под формата на ревизия) може да се препоръча още при планирането и подготовката на контролните действия да се направи оценка на системата за вътрешен контрол и системата на счетоводната отчетност, тъй като при добре функциониращи системи като правило намалява рискът за наличие на несъответствия и недостоверност в отчетните и декларирани данни и следователно данъчните органи могат в по-голяма степен да се доверят на създадената в предприятието информация.

Когато се поставя въпросът за ефективността на данъчния контрол в такъв контекст, трябва да се отчита, че *връзката между неговата ефективност и надеждността на системата за вътрешен финансов контрол е двупосочна*. Това означава че, *от една страна*, надеждната система за вътрешен финансов контрол и счетоводна отчетност дава възможност да се съкратят усилията и ресурсите за постигане на данъчно контролно въздействие (по този начин се увеличава неговата ефективност), а *от друга*, ефективният данъчен контрол насърчава изграждането и системното поддържане на качествена система за вътрешен контрол и счетоводна отчетност в предприятията (осигурява се тяхната надеждност).

Тъй като по отношение на данъчния контрол няма специален нормативен регламент (стандарт, вътрешна работна процедура и др.) относно оценката на системата за вътрешен финансов контрол, за тази цел могат да се адаптират приложимите в одиторската практика стандарти, указания и наръчници в т.ч.:

- МОС 315 Разбиране за предприятието и неговата среда и оценка на рисковете от съществени неточности, отклонения и несъответствия,³ който предоставя насоки относно проучването и оценката на счетоводната система и системата за вътрешен контрол;

- указания на ИНТОСАЙ за прилагане на стандартите за вътрешен контрол в публичния сектор;⁴

² Божков, 2008, с. 103.

³ <http://balans.bg/счетоводни-стандарты/72-mejdunarodni-oditorski-standarti/пубрики/>, промяна от 15.12.2004 г.

⁴ <http://old.minfin.bg/docs/3intosay.pdf>

- Наръчник за вътрешен одит, одобрен от дирекция „Вътрешен контрол“ към Министерството на финансите.⁵

Въз основа на цитираните източници по-нататък ще бъде изведена методика за такава оценка (с отчитане на особеностите ѝ в малките предприятия), адаптирана за прилагане в практиката на данъчноконтролните органи.

Методи за оценка на системата за вътрешен контрол

В специализираната литература се посочва, че одиторът се стреми да получи информация за осъществяването на вътрешния контрол, за да определи дали той благоприятства ефективната работа на системата на счетоводната отчетност, или способства за преднамереното изкривяване (деформиране) на финансово-отчетната информация. За тази цел се препоръчва да се използват следните методи (процедури): анализ на резултатите от предишни одити, интервюиране на клиента, проучване на компютърната система, анализ на стопанските операции,⁶ проучване на собствената документация на клиента, разговори със служители на клиента, проследяване на сделки, проверка документацията на клиента и наблюдение върху процедурите на клиента.⁷

Наличието на методическо сходство между отделните видове финансов контрол дава възможност да бъдат заимствани методите за оценка на системата за вътрешен контрол от одиторската практика и приложени в сферата на данъчния контрол. Въпреки сходството на прилагания от всички финансовоконтролни органи методически инструментариум отделните методи носят отражението на сферата, в която се прилагат и придобиват специфика. Тя е предопределена от различните *правомощия, отговорности, цели и задачи на контролните органи, от възможностите за реализиране на контролно въздействие* и т.н. Това изисква, когато методите бъдат заимствани, да се адаптират за приложение в друга финансовоконтролна сфера. Правомощията на данъчноконтролните органи включват освен начисляване на данъчни задължения и лихви върху тях, също и съставяне на актове за установяване на административни нарушения при констатиране на неспазване на Закона за счетоводството, например неизвършване на инвентаризация (или недокументиране на резултатите от нея по надлежния ред), неиздаване на първични документи (или издаване на документи, които не съответстват на нормативните изисквания), съставяне на годишен финансов отчет от лице без нужната правоспособност и образователен ценз и др. Такива нарушения могат да бъдат установени именно при формирането на разбиране и оценка за вътрешния контрол и счетоводната система в предприятията. Прилагайки посочените одиторски методи (процедури), данъчните органи трябва да се съобразят с регламента на Данъчно-

⁵ www.docstore.odit.info/?s=6&rid=591, одобрен на 21.04.2006 г.

⁶ Дефлиз, Дженик, О'Рейлли и Хирш, 1997, с. 184-187.

⁷ Божков, 2008, с. 114.

осигурителния процесуален кодекс (ДОПК) относно допустимите доказателствени средства в данъчните производства.

На фиг. 1 са представени методите, с които данъчноконтролните органи могат да установят съществуването на системата за вътрешен контрол и да оценят надеждността на вътрешните контроли в предприятието.

Фигура 1

Методи за оценка на системата за вътрешен контрол*

<p>Проучване на работата от предишни ревизии (проверки)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • съдържащата се в досиетата (данъчните преписки) документация за системата, за начина, по който тя функционира към датата на последната ревизия (проверка); • ако не са настъпили съществени промени, е необходимо само актуализиране на тази информация.
<p>Проучване на собствената документация на предприятието</p>	<ul style="list-style-type: none"> • големите предприятия, разполагат с наръчници, инструкции, указания и други предписания за документооборота, счетоводните процедури, вътрешните контроли и др.
<p>Проучващо събеседване (интервю) със служителите в предприятието</p>	<ul style="list-style-type: none"> • на различните етапи от изучаване на системата контролният орган трябва да установи как служителите на предприятието разбират и изпълняват своите функции.
<p>Попълване на въпросен лист (анкета)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • широко се използва в практиката за установяване наличието на вътрешни контроли в предприятието и др.
<p>Наблюдение върху изпълнението на специфични процедури</p>	<ul style="list-style-type: none"> • често се оказва полезно да се наблюдава как служителите изпълняват определени процедури, като например изплащането на работните заплати и воденето на деловата кореспонденция (отваряне на пощата, завеждане и извеждане от регистър и др.).
<p>Документални проверки и проследяване отражението в информационната система на стопанските операции</p>	<ul style="list-style-type: none"> • препоръчва се да се проследят някои специфични за дейността на предприятието стопански операции и такива, които оказват съществено влияние върху финансовите и данъчните му резултати.

*Текстът във фигурата е заимстван и адаптиран по Божков, 2008, с. 113 - 114.

Проучването на данните в данъчното досие от предишни ревизии (проверки) не бива да се пропуска, тъй като дава възможност у контролните органи да се създаде първоначална (изходна) представа за вътрешния контрол и счетоводната система, но задължително трябва да се съчетае с използването и на останалите методи, тъй като чрез тях се формира актуална и непосредствена преценка за предприятието.

Създадените в предприятието наръчници, инструкции и указания, свързани с финансовоконтролната и счетоводната дейност, дават информация за специфичните документи на предприятието и тяхното движение, за счетовод-

ните процедури и вътрешните контроли и са свидетелство за нивото на организираност на тази дейност.

Проучващото събеседване (интервю) дава възможност за пряка комуникация между лицата, респ. за използване на вербални и невербални средства. То трябва да е насочено към ръководителите, счетоводителите, вътрешните контролни органи, материалноотговорните лица, снабдителите, специалистите по информационната система и др.

Попълването на въпросен лист (анкета) е предпочитан метод във финансовоконтролната практика, но при използването му трябва да се отчита, че то позволява предварително обмисляне и съгласуване на отговорите, т.е. създава предпоставки за преднамереност.

Наблюдението върху изпълнението на специфични процедури (операции) показва не само тяхната надеждност и правомерност, а може да бъде индикатор за нивото на вътрешния контрол и счетоводната отчетност в предприятието. Във връзка с това интерес представляват изплащането на работните заплати, воденето на деловата кореспонденция, получаването на стоково-материалните запаси, отпускането на материали за производството, доставката на готовата продукция до клиентите и т.н.

Документалните проверки и проследяването на отражението на стопанските операции в информационната система е важен метод - чрез него се тества надеждността на отчетните данни, които се обработват в предприятието. Контролните органи могат да вземат решение да проверят „преминаването“ през системата на данните за специфични и/или ключови за дейността на конкретното предприятие стопански операции, които оказват съществено влияние върху данъчните му резултати, за да преценят какъв тип грешки, несъответствия и изкривявания на данните са възможни - например доставката и отписването (влагането) на основните материали в производствено предприятие, големите задгранични продажби в предприятие-износител, периодичните ремонти на МПС в транспортна организация и др.

За да могат данните и информацията относно системата за вътрешен контрол и счетоводната система, събрани при проучване на документацията на предприятието, попълване на анкета и извършване на документални проверки да бъдат годни доказателства и да послужат при санкциониране на административни нарушения, данъчните органи трябва да ги изискат по официалния ред на ДОПК и вътрешните работни процедури с искане за представяне на документи. Проучващото събеседване със служители на предприятието и наблюдението върху изпълнението на специфични процедури в него трябва да бъдат документирани с протоколи по чл.50 от ДОПК.

Насоки за оценка на системата за вътрешен контрол

Разбирането за системата за вътрешен контрол включва оценка на разработения модел за вътрешен контрол, в т.ч. установяване дали той е бил

въведен за приложение и дали функционира (в състояние ли е ефикасно да предотврати или установи и коригира съществени неточности, несъответствия и отклонения от целите, планираните резултати и приложимите норми).

Традиционно подлаганите на оценка компоненти на модела за вътрешен контрол в одиторската практика са контролна среда, оценка на рисковете в предприятието, информационна система и комуникация, контролни дейности и текущо наблюдение на контролите. *Това са основните насоки за оценка на системата за вътрешен контрол, които могат да се приложат и за целите на данъчния контрол.* Когато органите за данъчен контрол анализират изградената в предприятието система за вътрешен контрол, трябва да преценят дали тя е достатъчно надеждна, за да предотврати или да открие и коригира съществено изопачаване (неточност, отклонение, несъответствие и др.) в отчетните и декларираните данни (в подаваните данъчни декларации) (вж. таблицата в Приложението).

Оценката на компонентите на системата за вътрешен контрол дава представа за условията, в които той се осъществява, респ. дава възможност на контролния орган да добие представа за това дали те са благоприятни за функционирането на счетоводната система и за осъществяването на контролните процедури, или спомагат за преднамереното изкривяване на финансовата информация.⁸ Следователно системата за вътрешен контрол трябва да се подлага на оценка от данъчноконтролните органи (в разгледаните аспекти), за да се получи представа *не само за това дали тя съществува и функционира в предприятието, а и дали гарантира спазването на счетоводното и данъчното законодателство, което е предпоставка за намаляване на риска от наличието на данъчни нарушения и измами.*

След оценката и анализа на системата за вътрешен контрол данъчноконтролните органи трябва да решат дали тя е достатъчно надеждна, или притежава много слабости.⁹ В първия случай те могат да се доверят на информацията, създадена и декларирана от предприятието, и следователно няма да е необходимо да се извършват аритметични, формални и изчерпателни документални проверки, а във втория случай трябва да бъдат проведени щателни и задълбочени контролни действия. Тогава ще са нужни изчерпателни проверки или формиране на по-големи извадки (чрез статистически методи); верижни, кръстосани и насрещни документални проверки, като формалните проверки трябва да са свързани с фактически проверки; при необходимост може да се извърши почеркова експертиза, изземване на счетоводни документи, да се използват автоматизирани счетоводни данни за електронни данъчни ревизии и др.

⁸ Направена е аналогия с одиторската практика и извод за данъчния контрол (вж. Дефлиз, Дженик, О'Рейлли и др., 1997. с. 185)

⁹ Направена е аналогия с изложение относно оценката на структурата на вътрешния контрол за целите на одита (вж. Whittington, Pany, Meigs, 1992. p. 174).

Предвид изложеното дотук, може да се направи извод, че когато системата за вътрешен финансов контрол и осъществяваната счетоводна отчетност в предприятието са надеждни, тогава значително *намалява вероятността* за наличие на несъответствия и недостоверност в отчетните и декларираните данни. Не трябва да се забравя обаче, че е невъзможно да съществуват напълно достоверни (вярни и реални) и съответстващи на нормативните изисквания счетоводни данни поради следните основни причини:

- *В изготвянето на счетоводните данни участват хора*, а грешките – волни и неволни, са присъщи на човешката природа. Например възможно е счетоводителят по невнимание да включи два пъти стойността на дадена фактура в сумата на разходите, но може да направи това умишлено. Възможно е също грешките да са резултат от неправилни преценки на счетоводителя, неправилно тълкуване на нормативни изисквания и др.

- Дори при автоматизирана счетоводна отчетност могат да възникнат неволни грешки в данните поради *техническа неизправност на информационната система*, въпреки че тяхното количество значително намалява;

- Присъщият на бизнеса *стремеж към максимизиране на печалбата, поддържане конкурентоспособност на предприятието* и т.н. често води до намаляване на данъчните задължения по незаконен начин, например чрез укриване на приходи и извършване на данъчни измами.

Ето защо дори при надеждно функционираща система за вътрешен финансов контрол и счетоводна отчетност данъчните органи винаги трябва да допускат, че счетоводните данни са неверни и несъответствени *в някаква степен*, т.е. да се убедят в тяхната достоверност и съответствие с нормите чрез използването на подходящ методически инструментариум.

Документиране на системите за вътрешен контрол

Контролният орган трябва да документа *разбирането*, получено за всеки от компонентите на вътрешния контрол, източниците на информация, от които е придобито това разбиране, и процедурите за оценка на риска. Колкото по-ниска е оценката на риска на контрола, толкова повече доказателства трябва да се съберат за това, че системите на счетоводство и вътрешен контрол са разработени по подходящ начин и функционират ефикасно.¹⁰

За документиране на информацията, свързана със системата на счетоводството и вътрешния контрол могат да се ползват, поотделно или заедно, различни *способи*.¹¹ Техният избор е въпрос на професионална преценка (вж. фиг. 2).

---

¹⁰ Божков, 2008, с. 114 – 115.

¹¹ Thomas, 1991, p. 195-201.

Фигура 2

Способи за документиране на системата на счетоводство и вътрешен контрол

1. Описателни бележки

Този метод е подходящ за малки предприятия и отделни дейности на големи предприятия, при които обемът на сделките е относително малък.

Това е сравнително прост и удобен начин за документиране на системата. Той обаче страда от редица недостатъци: много е трудоемък (бележките за една система могат да са твърде обемисти); може да се окаже трудно те да се прегледат и разтълкуват; трудно е да се направят промени при изменения в системата; може да се окаже трудно да се открие дали няма пропуснати части от системата.

2. Организационна структура

Тя не може да замени другите методи за документиране, а само ги допълва.

Организационната структура е удобен начин за описание на мястото на индивидите в организацията и връзките на отчетност и делегиране на отговорности между тях. Тя обаче описва само формалните взаимоотношения и не уточнява конкретните задължения на тези индивиди, не дава представа за подробните процедури за докладване, които се прилагат. На практика може да се окаже, че неформалните взаимоотношения са от важно косвено значение за контролния орган.

3. Въпросници за вътрешния контрол (ВВК)

Това са предварително отпечатани документи, които широко се използват в практиката за установяване наличието на контрол в проверяваното предприятие и оценка на ефекта от неговото осъществяване.

Въпросите във ВВК трябва да бъдат зададени така, че да се установи дали целите на контрола се постигат. Те трябва да бъдат оформени така, че да е възможно освен въпроси с отговор Да/Не да могат да бъдат включени и такива, на които да се отговаря с текст (изречения). Списъкът на контролните въпроси за оценка на вътрешния контрол трябва да е съставен така, че да определи дали е налице желаният вътрешен контрол и къде са възможни измами и грешки.

Лесно се правят препратки към други работни документи. ВВК имат сравнително малко недостатъци, например: контролният орган може да загуби време в отговор на ненужни въпроси, когато използва стандартен ВВК; могат да го накарат да извършва работата си механично, без да взима предвид особеностите на отделното предприятие, и др.

4. Блок-схеми

Това е графично представяне на счетоводната система под формата на диаграми.

Те имат редица предимства: представят потока от документи, минал през системата, и позволяват на контролния орган да свърже тези движения с процедурите и проверките, извършени като част от системата; показват движението на документите по такъв начин, че ако са съставени правилно, източниците и направленията на всички документи стават ясни; лесно се осъвременяват; позволяват бърз независим преглед. Ограниченията им са, че отнемат много време при първоначалното им разработване и са почти неприложими при малки системи.

От разгледаните способности за документиране на системата на счетоводството и вътрешния контрол с възможност за непосредствено приложение в

практиката на данъчния контрол са първите три, а от тях най-подходящи са въпросниците за вътрешния контрол.

Специфика на вътрешния контрол в малките предприятия

Когато се оценява въведената система за вътрешен финансов контрол в предприятието трябва да се отчита, че *начинът, по който е проектиран и приложен моделът за вътрешен контрол, е различен в зависимост от размера и сложността на предприятието*. Затова по-нататък ще бъдат систематизирани най-характерните особености на вътрешния контрол при малките предприятия. Те могат да се търсят в следните аспекти:

- **Елементи на контролната среда.** Малките предприятия могат да прилагат елементите на контролната среда по начин, различен от този в по-големите. Те могат да ползват не толкова формални средства и по-опростени процедури за постигане на целите си. Например по-малките предприятия, в които ръководството активно участва в процеса на счетоводната отчетност, може да не разполагат с подробни описания на счетоводните процедури или подробна счетоводна политика в писмена форма, както и с писмен кодекс за поведение, а вместо това да развиват култура, която акцентира върху почтеността и етичното поведение чрез устни комуникации и пример от страна на ръководството. В някои много малки предприятия собственикът (управляващият) може да изпълнява комплексни функции, които в едно по-голямо предприятие биха се отнасяли до няколко компонента на вътрешния контрол. Следователно компонентите на вътрешния контрол не могат да бъдат ясно разграничени в по-малките предприятия, но залегналите в тях цели имат еднаква валидност.

Доказателства за елементите на контролната среда може да не са налице в документален формат, особено в по-малките предприятия, където комуникацията между ръководството и останалите служители може да бъде неофициална, но ефикасна. Например ангажиментите на ръководството за спазване на етични ценности и компетентност често се въвеждат чрез поведението и отношението, което то демонстрира при управлението на бизнеса на фирмата вместо с писмен кодекс за поведение. Следователно отношението, информираността и действията на ръководството са от особено значение при проектирането на модела на контролната среда в едно по-малко предприятие. В допълнение ролята на лицата, ангажирани с общото управление, често се поема от собственика – управляващ ръководител, в случаите, когато няма други собственици.

- **Процес на оценка на рисковете в предприятието.** Оценката на рисковете е съществена за всяко предприятие независимо от размера му, но процесът на оценяване вероятно е не толкова официален и е по-неструктуриран при малките фирми, отколкото в големите. Всички предприятия трябва да разполагат с установени цели за финансова отчетност, но в малките те могат да бъдат приети по подразбиране, а не изрично. Ръководството може да е информирано за рисковете, свързани с тези цели, без да използва формален

процес, а чрез пряко лично участие заедно със служителите и с външни страни.

● *Информационни системи и свързаните с тях бизнес-процеси.* Повечето предприятия използват информационно-технологични (ИТ) системи за целите на счетоводната отчетност и за оперативни цели. В някои случаи особено в по-малките и не толкова сложни предприятия системите могат да бъдат основно неавтоматизирани. Ползването на неавтоматизирани или автоматизирани елементи във вътрешния контрол се отразява и върху начина, по който операциите се инициират, записват, обработват и отчитат. Контролите в една неавтоматизирана система могат да включват такива процедури като одобрения и прегледи на действията и дейностите, равнения и проследяване на равняващите се обекти.

Малките предприятия с активно участие на ръководството може да не се нуждаят от подробни описания на счетоводните процедури, сложни счетоводни данни или писмени политики. Комуникацията в тях може да е по-неофициална и по-лесно постижима, отколкото в по-големите предприятия поради размера им и по-ниското ниво на общуване, както и повишената възможност на ръководството за пряко наблюдение на процесите. Затова, в малките предприятия е вероятно тези системи да бъдат по-неформални, отколкото в по-големите, но тяхната роля е също толкова важна.

● *Контролни дейности.* В малките предприятия погрешно може да се реши, че определени видове контролни дейности са незначителни, тъй като контролите се прилагат единствено от ръководството. Например запазването от страна на ръководството на правомощията да одобрява продажби на кредит, значителни покупки и кредитни лимити може да осигури стабилен контрол върху тези дейности, намалявайки или премахвайки необходимостта от по-детайлни контролни дейности. Потенциалният риск за незачитане на контролите от собственика - управляващ ръководител, зависи до голяма степен от контролната среда и в частност от неговото отношение към вътрешния контрол.

Често изглежда, че подходящото разделяне на задълженията поражда затруднения в малките предприятия. Може обаче дори компании, които имат само няколко служители, да са в състояние да възлагат отговорностите за постигането на подходящо разделение или, ако това не е възможно, да прилагат надзор от страна на ръководството по отношение на несъвместими дейности за реализирането на контрол. Такива предприятия често имат по-малко служители, което ограничава степента, в която разделенията на задълженията е практически осъществимо. За основни области, дори и в съвсем малките предприятия е възможно да се приложи известно разделяне на задълженията или друга форма на несложни, но ефикасни контроли.

● *Текущо наблюдение на контролите.* В малките предприятия тези дейности е вероятно да бъдат неофициални и обикновено се изпълняват като част от общото управление на дейността на предприятието или като част от функциите на главния счетоводител. Активното участие на ръководството

често идентифицира съществените отклонения от очакванията и неточности във финансовите данни, което води до корективни контролни действия.

- *Цели и стратегии и свързаните с тях бизнес-рискове.* По-малките предприятия често не определят целите и стратегиите си или не управляват свързаните с тях рискове посредством официални планове и процеси. В редица случаи е възможно по тези въпроси да не е налице документация, като разбирането на контролния орган в този аспект обикновено се придобива посредством проучващи събеседвания или анкетиране на ръководството и наблюдение на начина, по който се отговаря на въпросите.

- *Оценка и преглед на финансовите резултати от дейността на предприятието.* Макар че обикновено по-малките предприятия нямат официално обособен процес в това отношение, ръководството често се позовава на определени основни показатели, за които познанията и опитът му в бизнеса предполагат, че са надеждна база за оценка на финансовите резултати от дейността и за предприемане на подходящи мерки.

*

Във връзка с изложеното могат да се направят следните обобщения:

- Своеобразна система за вътрешен финансов контрол съществува във всяко предприятие, тъй като той е свойствен на управлението на организациите. При анализа на системата е необходимо да се отчита, че в малките предприятия тя притежава известна специфика.

- Оценка на системата за вътрешен финансов контрол като част от анализа на риска се извършва в одиторската практика, но поради наличието на методическо сходство между отделните видове финансов контрол такава оценка може да бъде ползвана и в данъчния контрол като средство за повишаване на неговата ефективност.

- При добре функционираща система за вътрешен финансов контрол и счетоводна отчетност намалява рискът от несъответствия и недостоверност в отчетните и декларирани данни. Това дава възможност на данъчните органи в по-голяма степен да се доверят на създадената в предприятието информация, респ. да извършат по-малко като брой и/или сложност контролни действия.

- Дори при надеждно функционираща система за вътрешен финансов контрол и счетоводна отчетност данъчните органи винаги трябва да допускат, че счетоводните данни са неверни и несъответствени в някаква степен, т.е. да се убедят в тяхната достоверност и съответствие с нормите, тъй като „грешките“ са неизбежни.

Във връзка с разглежданата проблематика важно значение има и формирането на адекватно контролно въздействие в отговор на получената оценка на системата за вътрешен финансов контрол и счетоводна отчетност. От своя страна тази оценка може да се обвърже с концепцията за оценка на общия одиторски риск и да се адаптира за приложение в данъноконтролната практика.

Приложение
Таблица

Компоненти на вътрешния контрол

1. Контролна среда	
Подкомпоненти/ Характеристика	Примери за приложение в предприятията
<p>Определя атмосферата в организацията и оказва влияние върху отношението на персонала към контрола. Тя е основата, върху която се реализират останалите компоненти на вътрешния контрол.</p>	<p>Позитивен: събеседване за стандартите на поведение, въвеждане на етични кодекси и даване на личен пример.</p> <p>Негативен: когато в кабинета на ръководител от предприятието, в счетоводния отдел или на друго място са поставени лозунги, афоризми и анекдоти, уронващи авторитета на фискалната система и насърчаващи „данните жигровости“, тогава ценностите за почтеност и етично поведение са поставени под въпрос.</p>
<p>1.1. Ценностите за почтеност и етично поведение Личната и професионална почтеност и етичните ценности на ръководството и персонала определят техните предпочитания и преценки, които се превръщат в стандарти на поведение в организацията.</p>	<p>Позитивен: събеседване за стандартите на поведение, въвеждане на етични кодекси и даване на личен пример.</p> <p>Негативен: когато в кабинета на ръководител от предприятието, в счетоводния отдел или на друго място са поставени лозунги, афоризми и анекдоти, уронващи авторитета на фискалната система и насърчаващи „данните жигровости“, тогава ценностите за почтеност и етично поведение са поставени под въпрос.</p>
<p>1.2. Компетентността Познанията и уменията, необходими за изпълнение на задачите, относими към длъжността на дадено лице.</p>	<p>Подбор на висококвалифицирани кадри чрез конкурс; осигуряване на стипендии за повишаване на личните знания и компетентност, както и на участие в подходящи курсове, обучения и семинари.</p>
<p>1.3. Философията и оперативният стил на ръководството</p>	<p>Провеждане на оперативни работни срещи за обсъждане изпълнението на поставените задачи и възникнали проблеми; осигуряване на адекватно заплащане и добра работна среда на служителите във финансово-счетоводния отдел, периодично участие в курсове и семинари, абонамент за специализирана и справочна литература с цел поддържане на осведомеността и компетентността на специалистите.</p>
<p>1.4. Организационната структура Зависки от размера и характера на осъществяваните дейности в предприятието.</p>	<p>Създаване на възможност за професионална специализация, ясно формулиране на правата и задълженията на служителите съобразно тяхната функционална принадлежност и позиция в йерархията на организацията.</p>
<p>1.5. Възлагането на правомощия и отговорности (задължения)</p>	<p>Обвързване на правомощията и отговорностите с компетентността на служителите, въвеждане на системи за отчитане и докладване на текущото изпълнение и резултатите от него.</p> <p>Позитивен: проверка на данъчните декларации от главния счетоводител и съгласуване с финансови консултантите/експерти и ръководството.</p> <p>Негативен: съставяне и подаване на данъчните декларации от свободния в момента счетоводител, който е „осигурит“ необходимия подпис от ръководителя на предприятието.</p>
<p>1.6. Политиката и практиката, свързани с човешките ресурси</p>	<p>Припомняне на стандарти за подбор на висококвалифицирани лица с адекватен върху образователния ценз, преминавши професионален опит и постижения;</p> <p>• въвеждане на политика за обучение, която разяснява бъдещите роли и отговорности, илюстрира очакваните резултати от работата и поведение;</p> <p>• говорещи, основани на периодични оценки на резултатите от работата.</p>

2. Оценка на рисковете в предприятието		
Взема се под внимание подходът на предприятието за оценка на рисковете, които рефлектират върху счетоводната отчетност и данъчното облагане.		
Характеристика	Критерии за оценка	Примери за приложение в предприятията
<p>Рисковете могат да възникнат или да се променят поради:</p> <ul style="list-style-type: none"> • промени в оперативната среда, например в нивата от конкуренти; • назначаване на нов персонал; • нови или обновени информационни системи; • значително и/или бързо разширяване на дейността – може да ограничи контролите и да увеличи риска от прекъсване (повреда, пропуск) в дейностите; • нова технология (производствена технология); • нови продукти или дейности (навлизането в бизнес-области или сделки и операции, с които предприятието има малък опит); • корпоративни реструктурирания (съпроведени със съкращения на персонал, промени в надзора и разделението на задълженията); • операции в чужбина (разширяването или придобиването на такива операции носи нови рискове, например в резултат от валутни операции); • нови счетоводни или данъчни регламенти (например въвеждането на нови или промена в прилаганите до момента счетоводни принципи може да се отрази на рисковете при изготвянето на финансовия отчет (промяната в счетоводното или данъчното законодателство също е рисков фактор). 	<p>■ начинът, по който ръководството идентифицира рисковете, описващи съществуващите външни счетоводна отчетност, определението на данъчните резултати, задълженията и взаимната свързаност с данъци;</p> <p>■ значенето на рисковете и вероятността от възникването им;</p> <p>■ предприемането на действия за тяхното управление.</p>	<p>Подобряване на качеството на данните, програмите или мерките за установяване и постигане на специфични рискове. Например: ръководството може да реши да приеме риска поради размера на разходите за негово неутрализиране или поради други съображения.</p>
3. Информационна система (ИС) и комуникация		
Това е значим компонент за оценка на изградената в предприятието система за вътрешен контрол от данъчноконтролните органи, тъй като ИС е основен източник на данни за осъществяването на външния финансов контрол, които си служи главно с отчетните и декларирания данни, обработвани от ИС и в по-малка степен – с данни за фактическото състояние на подконтролните обекти.		
Подкомпоненти/ Характеристика	Критерии за оценка	Примери за приложение в предприятията
<p>3.1. Информационна система</p> <ul style="list-style-type: none"> • ИС включва хардуерни компоненти, софтуер, хора, процедури и данни. <p>■ Информационната система генерира данни и доклади (съдържат текуща, финансова и нефинансова информация за целите на управлението и контрола на дейността), които пряко се влияят от качеството на информацията.</p>	<p>А. ИС обхваща ли данни, които отговарят на следните изисквания:</p> <ul style="list-style-type: none"> • отразяват всички хвършени стопански операции през отчетния период; • описват своевременно операциите с достатъчно детайли, позволяващи подходяща обработка за целите на финансовата отчетност, управлението, вътрешния и външния контрол; • измерват адекватно стопанските операции в зависимост от техния характер; • определят точно времеви период, през който са възникнали стопанските операции; • представят подходящо операциите в годишните отчети, декларациите и формулярите. <p>Б. Качеството на информацията е следните аспекти:</p> <ul style="list-style-type: none"> • е достъпна (необходимата информация ли е предоставена?); • е своевременна (когато е необходима ли е предоставена?); • е актуална (това ли е последната налична информация?); • е точна (вярна ли е информацията?); • е достъпна (могат ли заинтересуваните лица да получат информацията лесно?). <p>Ефикасна ли е комуникацията, т.е.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • протича ли по вертикала и по хоризонтала в цялата структура на организацията; • осъществява ли се комуникация с външни лица и организации; • висшето ръководство изпраща ли до всички служители ясно послание, че задълженията по отношение на финансовата отчетност и контрола трябва да се възприемат сериозно. 	<p>Подобряване на ИС с вътрешни контроли за артуване на контрола на данните за предоставяване на данните; за логичната връзка между данните; въвеждане на ИС, която дава възможност за комуникация и за групова работа; за публикуване и организиране на документи; излизане, осъществяване и анализ на данни и др.</p> <p>Негативен: използване на ИС, която създава условия за „неуловимо“ манипулиране на финансово-отчетните и декларациите данни, които не извършва автоматизирано синхронизиране и съпоставяне на тези данни; липса на сполучен договор и предпазния апарат за актуализиране и техническа поддръжка на счетоводния софтуер и хардуер; липсва практика за периодично тестване и проверка на достоверността и пълнотата на данните, обработвани чрез внедрената ИС.</p>
<p>3.2. Комуникация</p> <p>Комуникацията може да е под формата на наръчници, ръководства и др. Тя може да бъде и в електронен вид, устна и чрез действия на ръководството.</p>		

<p>Това е основен компонент за оценка на изградената в предприятието система за вътрешен контрол от данъчноконтролните органи, тъй като наличното и ефикасното осъществяване на изборените контролни дейности е предпоставка за достоверността на финансово-отчетните и декларационните данни, които са основен информационен източник на финансовия контрол.</p>	
<p align="center">4. Контролни дейности</p>	
<p>Подкомпоненти/ Характеристика</p>	<p>Примери за приложение в предприятията</p>
<p>4.1. Преглед на изпълнението и резултатите от дейността</p>	<p>■ изготвяне преглед и критично обсъждане на отчети и доклади за дейността на предприятието;</p> <p>■ проверка на работата на служителите в предприятието с акцент върху тези, заети с финансово-отчетната и вътрешноконтролната дейност.</p>
<p>4.2. Обработка на информацията (финансово-отчетните и декларационните данни)</p>	<p>■ извършва ли се оценка на ефективността и ефикасността на текущото изпълнение;</p> <p>■ извършва ли се преглед и анализа на реалните резултати спрямо бюджета, прогнозни и резултати от предходни периоди;</p> <p>■ извършва ли се обхващане на различни набори от данни едни с други заедно с анализа на взаимовръзки, съотношения и тенденции, както и корекция;</p> <p>■ извършва ли се сравнение на вътрешни данни с външни източници на информация;</p> <p>■ извършва ли се преглед на функционалните резултати или резултатите по дейности.</p>
<p>4.3. Физически контроли</p> <p>Тези дейности обхващат физическата сигурност на активите.</p>	<p>■ извършване на проверка за математическата точност на записите;</p> <p>■ проверка на входящите и изходящите данни и последователността на номерацията;</p> <p>■ генериране на доклади за грешки, несъответствия и изключения.</p>
<p>4.4. Процедури за оторизиране и одобрение</p> <p>Това е основният начин да се гарантира, че се започват само валидни операции и събития в съгласие с намеренията на ръководството.</p>	<p>■ осигуряване на безопасностелни съоръжения;</p> <p>■ въвеждане на ограничителни условия за достъп до активи и документи;</p> <p>■ одобрение на достъпа до компютърни програми и файлове с данни;</p> <p>■ периодично инвентаризиране на паричните средства, СМЗ и ДМА.</p>
<p>4.5. Разделяне на отговорностите (по оторизиране, обработка, записване и проверка)</p> <p>За да се намали рискът от грешки, брак или злоупотреби и от неразкриване на тези проблеми, нито едно лице или звено не трябва да контролира всички ключови етапи на дадена операция или събитие.</p>	<p>■ ротацията на служителите може да гарантира, че едно лице не се занимава с ключовите аспекти на операциите или със събитията дълго време;</p> <p>■ насърчаване или изискването служителите да ползват годишен отпуск може да помогне за намаляването на риска, тъй като се осигурява временна ротация на задълженията.</p>
<p>4.6. Потвърждения</p>	<p>■ при доставка на стоки броят им се сравнява с този на поръчките, броят на фактурираните стоки се сравнява с този на получените стоки и т.н.</p> <p>■ счетоводните записи, свързани с банкови сметки, се съгласуват с банковите извлечения.</p>
<p>4.7. Съгласуване</p>	<p>■ при доставка на стоки броят им се сравнява с този на поръчките, броят на фактурираните стоки се сравнява с този на получените стоки и т.н.</p> <p>■ счетоводните записи, свързани с банкови сметки, се съгласуват с банковите извлечения.</p>
<p align="center">5. Текущо наблюдение на контролите</p>	
<p>Подкомпоненти/ Характеристика</p>	<p>Примери за приложение в предприятията</p>
<p>4.8. Процедури за оторизиране, обработка, записване и проверка</p> <p>В редица предприятия вътрешните одитори (служители със сходни функции) извършват текущо наблюдение (мониторинг) върху неговите контроли. Те редовно предоставят информация относно функционирането на вътрешния контрол, за силните и слабите страни и отпращат препоръки за негово подобряване. Възможно е вътрешният контрол да се осъществява от специално назначени на такава длъжност лица, но това не е задължително, например главният счетоводител и ръководството на предприятието наред с останалите си задължения фактически осъществяват и вътрешен финансов контрол.</p>	<p>■ установяване на своевременно изготвяне на банковите равнения;</p> <p>■ установяване на спазването на политиката на предприятието по продажбите относно изпълнението по договорите за продажби;</p> <p>■ установяване на редовното провеждане на инвентаризации и др.</p>
<p>4.9. Процедури за оторизиране, обработка, записване и проверка</p> <p>В редица предприятия вътрешните одитори (служители със сходни функции) извършват текущо наблюдение (мониторинг) върху неговите контроли. Те редовно предоставят информация относно функционирането на вътрешния контрол, за силните и слабите страни и отпращат препоръки за негово подобряване. Възможно е вътрешният контрол да се осъществява от специално назначени на такава длъжност лица, но това не е задължително, например главният счетоводител и ръководството на предприятието наред с останалите си задължения фактически осъществяват и вътрешен финансов контрол.</p>	<p>■ прави ли се текуща преценка от страна на ръководството дали въведените в предприятието контроли работят, както това е предвидено, и дали са модифицирани, когато това е целесъобразно и уместно спрямо променените условия;</p> <p>■ всички недостатъци, установени по време на текущото наблюдение на контролите свеждат ли се до знанието на лицата, които са в състояние да предприемат необходимите мерки за тяхното коригиране.</p>

Методика за оценка на системата за вътрешен финансов контрол...

Използвана литература:

Божков, В. (2008). Одит на финансовите отчети. Методическо пособие. Второ прераб. и допъл. изд. Велико Търново: „Абагар“.

Дефлиз Л. Ф., Р. Г. Дженик, М. В. О'Рейлли и др. (1997). Аудит Монтомери (превод с английското под ред. проф. Я. В. Соколова). Москва: ЮНИТИ.

Whittington, R. O., K. Pany, W. B. Meigs, R. F. Meigs (1992). Principles of Auditing. Tenth Edition. Burr Ridge Illinois: IRWIN.

Hubbard, T. D., J. R. Johnson (1991). Auditing. Fourth Edition. Houston USA: Dame publications. Inc.

Интернет-източници:

<http://balans.bg/счетоводни-станданти/72-mejdunarodni-oditorski-standarti/публики/>, промяна от 15.12.2004.

<http://old.minfin.bg/docs/3intosay.pdf>

www.docstore.odit.info/?s=6&rid=591, одобрен на 21.04.2006.

1.IV.2014 г.